

MUISTOJA TAMPEREEN TAISTELUISTA 1918 – HANTIEN JA MANSIEN ESINEIDEN UUSTULKINTAA

Kun esine siirretään museoon, se saa uusia merkityksiä ja identifioituu uudelleen. Museoesine ei ole käyttöesine, vaan tietyn ajan, paikan tai vaikkapa kansan vertauskuva. Tässä kirjoituksessa analysoin Hämeen museon vuonna 1906 ostamia Artturi Kanniston hantilaisia ja mansilaisia esineitä. Esineet olivat näytteillä Näsilinnan valloituksen ajan kevättalvella 1918, ja niistä tuli mykkiä todistajia valkoisten ja punaisten välisistä taisteluista. Miten voidaan tulkita näihin esineisiin ladattuja merkityksiä?

Esineet ovat ihmiskäden tuotteita. Ne kuvastavat symbolisesti kulttuurin osa-alueita, ne ovat kulutustavaroita ja heijastavat siten sosiaalisia oloja ja prosesseja. Esineen fyysiset ominaisuudet kertovat valmistusprosessista ja -tekniikasta sekä esineen iästä. Esineen merkitykset avautuvat ihmisten käytössä, kuten Arjan Appadurai korostaa, esineet saavat merkityksiä ainoastaan ihmisten kautta.¹ Lähestyn aiheitani biografian eli esineen elinkaaren kautta. Kulttuuriantropologi Igor Kopytoff² ja arkeologi Bjørnar Olsen³ toteavat, että esineillä kuten ihmisillä on elinkaari. Esineellä on menneisyys, joka alkaa valmistuksesta ja sisältä käyttäjän, käyttötarkoituksen ja ympäristön muutoksia. Vaikka esine on sama, tulkintamme siitä saattaa muuttua ajasta, paikasta ja käyttäjästä riippuen. Museoesineiden kontekstitietoja selvittämällä voidaan saada esineistä uusia tulkintoja. Australiassa vuonna 2001 julkaistu *Significance*-menetelmä on laadittu museoesineiden arvo-
luokittelun työkaluksi. Sen suomalainen sovellus on merkitysanalyysi, jonka tavoitteena on avata kulttuuriperinnön sisältämiä koko yhteiskuntaa koskettavia merkityksiä, arvoja ja näkökulmia.⁴

Museolla ja museon henkilökunnalla on vastuu esineeseen sisältyvän viestin välittämisessä. Museoesineet sellaisenaan eivät kerro mistään vaan tarvitsevat tulkitsijaa, joka ottaa huomioon niiden rakenteelliset eli fyysiset ominaisuudet, käyttöyhteydet eli funktiot ja hankintaan liittyvät tiedot.⁵ Esineitä voi aina tulkita uudelleen ja uudelleen, ja jokaisen tulkitsijan tai tutkijan tarkastelu paljastaa esineestä uusia ominaisuuksia. Etnologi Mikkel Venborg-Pedersenin mukaan esineet kertovat valmistajien ja käyttäjien kautta yhteisöstä ja yhteiskunnasta, johon ne kuuluvat. Oletuksena on, että jokaisesta esineestä on olemassa tietoa ja että jokainen esine on ollut jonkun käyttämä, jossain ja jostain syystä. Tutkijan tehtävänä

on avata esineen merkityksiä ja siten liittää se laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin.⁶ Museo muuntaa esineellistä kulttuuria symbolin tasolle kulttuuriperinnöksi. Näyttelyssä vitriiniin asetettu tai varastossa varastolaatikkoon kätkeyty esine ”esineellistyy”.⁷

Suomen kansallismuseon tutkijana olen kartoittanut 1970-luvulla suomalais-ugrilaisilta kansoilta Suomen museoihin kerättyjä esinekokoelmia. Vuonna 1978 tutustuin Hämeen museon unkarilaisiin, hantilaisiin ja mansilaisiin esineisiin, joista osa oli esillä museon näyttelyissä. Huomioni kiinnittyi hantien ja mansien pukukappaleisiin, joissa oli pienempiä ja suurimpia paikattuja reikiä. Itse arvelin niiden johtuneen asiattomasta näytteille asettamistavasta eli esineiden kiinnittämisestä vitriinin takaseinään naulaamalla. Suomen kansallismuseon ja konservointilaitoksen asiantuntemukseen vedoten Hämeen museon obinugrilainen esinekokoelma tallennettiin Tampereen kaupunginhallituksen päätöksellä 1979 Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin⁸. Parin vuoden kuluttua olin pystyttämässä yhdessä graafisen suunnittelijan Annikki Vormalan ja tekstiilikonservaattori Tuula Kuuselan kanssa suomalais-ugrilaiden kansojen koruista kertovaa näyttelyä Hatanpään kartanoon, joka oli tuolloin Tampereen kaupunginmuseon käytössä. Tampereen museotoimen johtaja Martti Helin oli ystävällisesti avustanut Suomen kansallismuseon tutkijoita ja jutusteli mielellään Hämeen museon ja Hatanpään kartanon historiallisista vaiheista. Hän kertoi myös Hämeen museon obinugrilaiskokoelmasta. Helinin selitys tekstiilien repeymistä oli paljon dramaattisempi kuin olettamani. Hän kertoi, että esineet olivat olleet esillä Näsilinnan taisteluissa maalisi- ja huhtikuussa 1918, ja niihin oli tullut luotien lävistämiä reikiä valkoisten ja punaisten tulitaisteluissa. Luetteloidessa minulla oli tilaisuus tarkastella esineitä ja vakuuttua kuulemastani. Kunnostetut esineet asetin näytteille Hämeen museossa ja Vapriikissa Tampereella sekä Kulttuurien museossa Helsingissä.⁹

Suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvat hantit ja mansit ovat Siperian alkuperäiskansoja. Keruuhetkellä eli vuonna 1906 he olivat metsästäjiä, kalastajia ja poronhoitajia. Objoen suusta aina Objoen keskijuoksulle asti ulottuvalla laajalla alueella oli eroa sekä hantin ja mansin murteissa että myös kulttuuriympäristössä. Museo-kokoelmissa hantien ja mansien esineistö edustaa alkuperäiskansojen kulttuuriperintöä. Samalla se viittaa suomalaiseen tutkimusmatkatraditioon, jonka taustalla oli vaikuttanut suomalainen kansallisuusaate M. A. Castrénin perintönä. Esineistö kertoo myös niiden kerääjästä, Artturi Kannistosta, joka oli hankkinut kokoelman varta vasten Hämeen museota varten.

Hantien ja mansien esineistö tallennettiin Hämeen museon kokoelmiin vuonna 1906. Esineet olivat esillä Hämeen museon näyttelyissä vuonna 1918. Näsilinnan taistelun aikana museoesineistö kärsi vaurioita, ja näin myös hantien ja mansien esineet saivat ampumahaavoja. Historian pyörteissä kulttuuriperintö saattaa olla uhattuna. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina vuonna 1954 solmittiin UNESCO:n alainen humanitaarinen yleissopimus eli Haagin yleissopimus, jonka

tavoitteena on kulttuuriomaisuuden suojele aseellisissa selkkauksissa.¹⁰ Aihe on edelleen ajankohtainen. Kulttuuriomaisuuden tietoisesta hävittämisestä on tullut osa konfliktien strategiaa, kriisejä kiihdyttävänä ja etnistä tai ideologista puhdistusta täydentävänä keinona. Kokoelmien pelastamiseen ei ollut eikä nytkään näytä olevan aikaa. Hämeen museon silloinen hoitaja Gabriel Engberg sai helmikuussa 1918 evakuoitua ainoastaan osan arvokkaimmiksi katsomistaan esineistä. Lähi-
 menneisyys tarjoaa useita vastaavia tilanteita. Kroatiassa maakunta- ja paikallismuseoiden yritys pelastaa kokoelmia sodan jaloista ei aina johtanut tuloksiin.¹¹ Euroopan lisäksi esimerkkejä väkivallasta ja hävityksestä kärsivistä museoista löytyy laajalti maailmasta.¹² Vuoden 1952 näyttelyssä hantien ja mansien esineet kertoivat Siperian kansojen kulttuuriperinnöstä vaieten sodan aiheuttamista vaurioista. Miten esineitä voidaan tulkita? Minkälaisia niihin merkityksiä on ladattu? Oliko Martti Helinin välittämä hiljainen tieto merkityksellistä? Edustavatko esineet sekä alkuperäiskansojen että suomalaisten kulttuuriperintöä?

Funktio – kontekstuaalinen identiteetti

Artturi Kannisto (1874–1943) oli kielentutkija. Suomalais-Ugrilaisen Seuran tutkimusmatkaohjelman puitteissa hän lähti Siperiaan perehtymään mansin kieleen ja kulttuuriin. Matka alkoi syksyllä 1901 ja päättyi joulukuussa 1906. Tutkimusmatkalta palattuaan Kannisto toimi suomen kielen opettajana. Hänestä tuli suomalais-ugrilaisen kielitieteen dosentti 1920, henkilökohtainen ylimääräinen professori 1927 ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen vt. professori 1931–1934.

Tutkimusmatkan tarkoituksena oli ”vogulien kieli- ja kansatieteellinen tutkimus”.¹³ Voguleita eli manseja oli 1900-luvun alkuvuosina noin 7000.¹⁴ Kannisto tutustui miltei jokaiseen asukkaaseen. Mansin kielen ja sen eri murteiden osaajana Kannistolla oli luottamuksellinen suhde haastateltaviinsa, mistä oli hyötyä myös kansatieteellisen tutkimuksen kannalta. Hän kävi Kansallismuseon silloisen amanuenssin U. T. Sireliuksen neuvoja seuraten Tobolskin, Jekaterinburgin ja Permin museoissa perehtyäkseen ”vogulilaisiin etnografisiin kokoelmiin”.¹⁵

Esinekeruusta tuli Kannistolle tehtävä vasta vuodesta 1903, jolloin U. T. Sirelius kääntyi hänen puoleensa kirjeellä. Hän pyysi Kannistoa hankkimaan ”ompelemalla ja helmillä kirjailtuja pukuesineitä”.¹⁶ Vuoden päästä Sirelius ilmoitti kirjeellä esinekeruuseen myönnettyistä varoista.¹⁷ Kannisto keräsi yli 600 esinettä Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin.¹⁸ Viimeisellä matkallaan vuonna 1905–1906 hän hankki esineitä myös Hämeen museota varten: ”tähänkin museoon on näet aikomus vähitellen liittää osastoja ei ainoastaan ulkopuolelta Hämeen, vaan ulkopuolelta Suomen ja Euroopankin.”¹⁹

Kannistolle esinekeruu oli osa Suomalais-Ugrilaisen Seuran julkistamaa laajaa strategiaa. Sen taustalla vaikutti tietoisuus suomalais-ugrilaisesta kielisukulaisuudesta osana suomalaista identiteettiä. Kannisto oli kotoisin Kylmäkoskelta

Hämeestä. Hämeen museon kokoelma edusti lisäksi kotiseuturakkautta ja kenties hivenen velvollisuudentuntoa syntymäseutua kohtaan.

Kanniston hankkimat esineet ovat paitsi hantien ja mansien identiteettiä symboloivia esineitä, niihin on ladattu lisäksi suomalais-ugrilaisen kielisukulaisuuden merkitys. Ne kuvastavat suomalaista identiteettiä vahvistavaa suomalais-ugrialaista taustaa ja samalla suomalaista tutkimusmatkaperinnettä.

Esineiden kertomaa – esineiden fyysiset ominaisuudet

Artturi Kanniston hankkimassa Siperian hantien ja mansien kokoelmassa on 95 esinettä²⁰. Hantien pukukappaleet ja korut on kerätty Objoen sivujoen, Kondajoen, varsikylistä. Mansilainen esineistö keskittyy asuinalueen pohjoisosiin Sosvajoelle ja se liittyy pukeutumisen lisäksi elinkeinoelämään. Näistä analysoin tässä kirjoituksessa hantien ja mansien kirjonta- ja helmikoristeisia pukukappaleita ja koristeita, koska ne olivat sekä U. T. Sireliuksen että Artturi Kanniston mielestä keskeisiä keruukohteita. Niissä sodan jättämät jäljet ovat selkeästi havaittavissa. Ampumajälkiä olen havainnut lisäksi tuohiesineissä ja nahkalaukuissa, jotka jätän kuitenkin tarkastelun ulkopuolelle²¹.

Hantilaisen naisen pitkä mekko²² on ommeltu pellavapalttinakankaasta. Se on kauttaaltaan koristeltu kahdenneulakirjonnalla, jonka nimi on hantiksi *xanta xantš* ”hantilainen kirjonta”. Kuviot on ommeltu siten, että ääriviivat on tehty etupistoin ruskealla villalangalla ja sisukset varsipistoin ruskeanpunaisella ja tummansinisellä villalangalla. Kirjontakuvioina on vastakkain kääntyneitä lintuja rintahalkion molemmin puolin, tyyliteltyjä puukuvioita miehustassa ja helmakappaleessa sekä palmettinauhoja hihansuissa. Helmakappaleen alalaidassa on suurehko kolmio, joka on jaettu vinoneliöihin, joiden keskessä on ristikuvio. Reunoissa on meanderinauhaa. Rintahalkio on reunustettu sinisellä kangasnauhalla, johon on ommeltu suurikokoisia valkoisia helmiä. Olkapäillä on sentin levyinen vaaleansininen kangasnauha, jossa on helmikirjontaa. Mekko on Kelsinan kylästä Kondajoelta. Kanniston käsikirjoitetun verifikaatin mukaan mekosta on maksettu 2 ruplaa 50 kopeekkaa. Mekon miehustassa lähellä pääntietä on kaksi luodin lävistämää reikää, lisäksi kolmas olkapäässä ja neljäs keskellä helmakappaletta. Reiät on paikattu valkoisilla kangastilkkuilla Kansallismuseon konservointilaitoksessa 1982.²³

Monimutkaisella kirjonnalla koristeltu mekko oli tyypillinen ainoastaan etelähantien pukukulttuurille ja ajoittuu 1800-luvun alkupuolelle. M. A. Castrénin lisäksi kielentutkija August Ahlqvist näki näitä juhlapukuja käytössä vuonna 1880.²⁴ Sen sijaan U. T. Sireliuksella oli tilaisuus nähdä kirjontakoristeisia mekkoja, mutta ainoastaan käyttämättöminä arkuissa.²⁵

Helmikaulus²⁶ on noin metrin pituinen kangasnauha, jonka molemmat päät on noin 40 sentin pituudelta kirjailtu lasihelmin. Ristikuviot on tehty keltaisilla ja mustilla lasihelmillä. Riipusten päässä on helminauhoja, joihin on ripustettu

Kuva 1: Hantien kirjontakoristeinen mekko. Suomen kansallismuseo SU5756:1.
Kuva SUL6314 MV.

tinasta valamalla tehtyjä valerahoja, joissa on tähtikuvio. Kauluksessa on lisäksi kaksi punaisista lasihelmistä pujottamalla tehtyä helmiverkkonauhaa, joissa on vinoristikuvio. Helmikaulus on ostettu Paipalan kylästä Kondajoelta 1,50 ruplan hinnasta. Riipuksissa on luodin lävistämät reiät, jotka ensi silmäykseltä vuonna 1978 tulkitsin naulaamisen aiheuttamiksi.²⁷

Helmikoristelu on ollut ja on edelleen hanteille suosittu koristelumuo. Venäläiset ja tataarilaiset kauppiat välittivät jo keskiajalta lähtien rihkamaa, mm. lasihelmiä Siperiaan turkisten vastineeksi. Pienet lasihelmet saatiin joko Italiasta tai Böömistä, isokokoiset taas Kiinasta. Helmin koristeltiin mekkoja, irtokauluksia, rintakoristeita ja myös naisten palmikonkoristeita.²⁸

Mansilainen edestä avonainen naisen takki *torsaxi*²⁹ on ommeltu sinipohjaisesta valkokuviollisesta puuvillakankaasta. Liepeissä on viisi sentin levyistä kangasnauhaa, joista kolme punaista ja kaksi valkoista. Helman kangasapplikaatio on seitsemästä kapeasta nauhasta, joista neljä on valkoisia ja kolme punaisia. Hihansuihin on harsittu kiinni rannekkeet, jotka ovat ruskeaa villakangasta, ja niissä on värikästä helmikirjontaa. Takki on ostettu 2,50 ruplan arvosta 1.2.1906.

Takkiin kuuluu helmikaulus *magsunt*³⁰, joka on mustalla veralla päällystetty puuvillakangaskaitale. Se on reunustettu valkosinisellä helmikirjonnalla. Kummassakin päässä on lisäksi helmin ommeltu risti ja tinasta valamalla tehty hela. Rinnalle laskeutuva osa muistuttaa paidan miehustaa. Se on ommeltu punaisesta keltakuviollisesta puuvillakankaasta. Rintahalkio on reunustettu tummansinisellä verkanauhalla, johon on ommeltu pieniä vinoristikuvioita valkoisista lasihelmistä. Halkion molemmin puolin on helmikirjontaa, jossa helmien värit ovat valkoinen ja sininen. Halkion tyvessä on pieni tinasta valettu hela.

Kannisto merkitsi muistiin, että naisen takki ja kaulus kuuluvat yhteen. Kokonaisuuden hän osti päivämäärän mukaan 1.2.1906, jolloin hän oli lähdössä veronkantokokoukseen Berezovin alueelle.³¹ Tositteisiin on hankintapaikaksi merkitty Novyjan eli Il'pawlin kylä, pääluetteloon taas Novyja Puštinskaja Sosvalla.³² Novyjan kylä sijaitsee Kanniston muistiinpanojen mukaan Obilla, lähellä Berezovin kaupunkia. Puštinskaja on sen sijaan etupäässä hantien asuttama kylä Kondajoella, jossa Kannisto oleskeli tammikuussa 1905 ja matkansa loppupäässä, marraskuussa 1906.³³ Matkapäiväkirjan mukaan Kannisto lähti 1. helmikuuta 1906 Berezoviin, jossa hän viipyi 6.2.1906 asti. Veronkantokokouksia pidettiin lähikyliä, jollaiseksi Obilla ja tarkemmin Malaja Obilla sijaitseva Novyja soveltuu myös etäisyyksien puolesta.³⁴

Naisen takki ja helmikaulus ovat olleet ja ovat yhä mansilaisten naisten tyyppillisiä pukukappaleita. Puuvillakankaita arvostettiin, ja niihin sovellettiin applikaatiokoristelua, joka mansien esteettisen mieltymyksen mukaan vastasi naisten turkkien mosaiikkikoristelua. Lasihelmet hankittiin kauppiailta, kun taas tinahelat olivat omaa tuotantoa.³⁵

Mekon, takin ja helmikoristeiden fyysiset ominaisuudet kertovat hansien ja mansien pukukulttuurista. Ulkopuoliselle katsojalle mekko ja takki ovat hienoja käsityötaiteen tuotteita ja kuvastavat symbolisella tasolla näiden kansojen kulttuu-

riperintöä. Tutkijan tarkastelussa kuitenkin tarkentuu niiden käyttöaika ja -paikka. Hantien mekon käyttöpaikka rajoittui kielialueen eteläosiin, nimenomaan Kondajoen varsille. Se ajoittuu 1800-luvun puoleenväliin.³⁶ Tutkijoiden siellä käydessä se edusti 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkupuolella mennyttä muotia. Pohjoisten mansien tilanne oli tyystin erilainen. Sininen takki voisi olla edelleen käytössä, samanlaisia ommellaan yhä Kazymjoelta Objoelle ulottuvalla alueella.³⁷

Toiminnallinen identiteetti – esteettisyys

Vaatekappaleet oli tehty käytettäväksi. Ne suojasivat ilmastolta, ja samalla niistä kuvastui käyttäjän ja kantajan tietoja. Etnografi ja semiotiikan tutkija Petr Bogatyrev on tutkimuksissaan osoittanut, miten juhlapuvuista oli kuvastunut nimenomaan etninen identiteetti ja esteettinen mieltymys.³⁸ Helmikoristeet sekä kirjonta- ja applikaatiokoristelu ja niistä maksettu suhteellisen korkea hinta luokittelevat nämä puvut juhlapukujen kategoriaan.³⁹ Mitä puvut edustavat museokokoelmissa?

Mekko, takki ja helmikoristeet ovat vaatekappaleita. Käytännöllisyysnäkökulma kuitenkin väistyy, kun kysymys on museoesineistä. Museologian teoreettiset tutkijat Susan M. Pearce ja Peter van Mensch luokittelevat esineiden toiminnalliset identiteetit neljään kategoriaan. Käytännöllisen aspektin lisäksi on esteettinen, symbolinen ja metafyyssinen funktio.⁴⁰ Käytännöllinen näkökulma kattaa esineen fyysisen olemuksen soveltuvuuden käytäntöön. Symbolinen ja metafyyssinen näkökulma nostaa esineet käytännön tasosta aineettoman kulttuuriperinnön ja aatehistorian tasolle. Mekko, takki ja helmikoristeet edustavat esteettistä funktiota ja kertovat näiden kahden kansan korkeatasoisesta käsityötaidosta. Esteettisyys korostuu museoesineessä, koska hankinnan syynä saattoi olla juuri esteettinen muotoilu eikä käytännöllinen merkitys.

Käyttäjien kantaa voidaan vain arvailla. Olettamukseni mukaan esteettisyys ei voinut olla itseisarvo. Perusteluja on useita. Koristeelliseksi muotoilulla esineellä oli muitakin arvoja. Kirjonta- ja helmikoristelu koostuu merkeistä, koristekuvioista, joilla on ollut merkitystä. Koristekuvioiden nimitykset, kuten karhun kämmen, hauki, teeri ja risti, paljastavat, että ne saattoivat kuvastaa sukua, suvun toteemieläintä tai vaikka suojelijaa. Sellaisenaan ne suojelivat vaatekappaleiden käyttäjä.⁴¹ Kun näiden kuvioiden merkitys hämärtyi, myös esteettinen funktio alkoi väistyä ja koristeellisista vaatteista tuli merkityksettömiä, vaikka ne edustivat yhä korkeatasoista käsityötä. Näin todennäköisesti tapahtui hantien mekoille Kondajoella. Hantinaiset saattoivat luopua mennyttä muotia edustaneista vaatteistaan rahasta. Unkarilainen kansatieteilijä János Jankó kuvaili hankintatilanteita tutkimusmatkallaan vuonna 1898. Kirjontakoristeisia vaatteita tuotiin hänelle myytäväksi, koska niitä ei pitkään ole käytetty. Näitä kokemuksia oli Irtyšjoen varrella Tsingalassa ja Sotnikovin jurtissa.⁴² Siperian kansoja kuvaillut kotiseuduntutkija Aleksandr Dunin-Gorkovitš tähdensi, miten eteläisten hantien kulttuuri lähestyi

uudisasukkaiden kulttuuria. Päin vastoin kuin pohjoiset poronhoitajat, etelähantteja oli vaikea jo tuolloin erottaa venäläisistä, koska he pukeutuivat ostokankaisiin vaatteisiin ja jopa venäläisiin pukukappaleisiin.⁴³ U. T. Sirelius hankki kokoelmiin kymmenen kirjontakoristeista mekkoa.⁴⁴ Kannisto osti 64 kirjontakoristeista mekkoa ja niitä olisi saanut enemmänkin, mikäli varoja olisi ollut lisää. Kyse oli siis hantien kannalta menneestä muodista, vaatekappaleista, joita ei haluttu enää pukea päälle. Niitä kenties pidettiin etnisesti leimaavina ja siksi mahdollisen pilkan kohteina. Eteläiset hantithan palkkautuivat venäläisten suurkalastajien rengeiksi ja ansaitsivat siten rahaa.⁴⁵ Ostovoimaa kun oli, he saattoivat hankkia kankaita ja siten uusia vaatteita.

Mansien laita oli sen sijaan toinen. Applikaatiokoristeisia mekkoja tehtiin omaan käyttöön eikä niistä olisi mielellään luovuttu ulkopuolisen hyväksi. Pohjoisilla paimentolaiskansoilla ei ollut useita vaatekertoja. Mansien takki oli ostohetkellä käyttöesine. Olisiko Kanniston Novyjasta hankkima puku tehty varta vasten museota varten? Kysymys on teoreettinen, koska Kanniston muistiinpanoista ei ole siihen vastausta. Takin fyysiset ominaisuudet tukevat kenties väitettä. Takki on miltei uusi ja vaikuttaa käyttämättömältä. Helmikirjontakoristeiset hihansuut on kiinnitetty kömpelöin pistoin harsimalla eikä ompelemalla. Kannisto maksoi takista käyvän hinnan, kaksi ruplaa 50 kopeekkaa. Tuohon aikaan poron hinta liikkui 10 ruplan hinnoissa ja metsästäjä sai kärpännahasta viitisen ruplaa.⁴⁶ Kannisto osti vastaavanlaisen takin Suomen kansallismuseon kokoelmiin samasta paikasta Novyjan kylästä Objoelta. Takissa kirjontakoristeiset hihansuut on ommeltu kiinni.⁴⁷

Entä nyt? Vaatekappaleet on irrotettu käyttäjistään, käyttöyhteyksistään ja käyttöpaikoistaan. Hantilainen mekko ei enää kerro käyttäjän ja valmistajan suhteesta pukuun, vaan museossa näytteille asetettuna mekko esittää hantilaista pukukulttuuria ja laajemmin hantilaista kulttuuriperintöä yleensä. Vaikka museonäyttelyn tekstissä mainitaankin mekon edustavan paikallista ja nimenomaan etelähantilaista pukukulttuuria, se harvemmin jää katsojalle mieleen. Suomalaiselle katsojalle puku viestittää, että kaikki hantit pukeutuivat samanlaisiin vaatteisiin, eikä hän mieti paikallisia variaatioita tai käyttötilanteita.

Kulttuurin kantajan näkökulma on toinen. Museossa näytteille asetettu kirjontakoristeinen mekko herättää hanteissa kunnioitusta entisajan naisia kohtaan. Hantivieraiden reaktioista ilmenee aito hämmentynyt ihmetys, oliko todella hanteilla kautaltaan kirjottuja pukuja käytössä? Pohjoishantilaisille kirjontakoristeinen asu on varsin vieras ja edustaa ainoastaan paikallista ryhmää ja samalla kenties nostalgiaa.⁴⁸ Nostalgiaa herättävät vaatekappaleet vahvistavat alkuperäiskansojen asukkaissa kaipausta menneeseen, jolloin käsityötaitoa arvostettiin, ja se oli erottava etninen tekijä. Puvuista tulee näin ollen muistamisen välineitä, museon näyttelystä puolestaan muistin paikka.

Suomalaista kulttuuriperintöä – Näsilinnan taistelut

Tampereen taistelussa kevättalvella 1918 Hämeen museo eli Näsilinna, Finlaysonin patruunan Peter von Nottbeckin rakennuttama kivilinna, oli strategisesti keskeisessä paikassa. Museo suljettiin helmikuussa, ja sinne sijoitettiin Punaisen ristin ensiapuasema. Punakaarti miehitti Näsilinnan 21.3.1918. Jääkäriyliluutnantti Erik Gunnar Melinin johtama lähinnä korsnäsiläisistä ja muista Pohjanmaan ruotsinkielisistä nuorukaisista asevelvollisuuslain nojalla koottu kärkiyksikkö lähti valloittamaan Näsinkalliota ”hinnalla millä hyvänsä” 3.4.1918. Museo päätettiin vallata voimakkaalla iskulla. Komppania jaettiin kolmeen osaan ja valittiin yhtä monta etenemistietä. ”Sitten rynnistettiin. Museon kulmalle sijoitetut vahdit eliminoitiin ensiksi. Muu olikin sen jälkeen helppoa. Linnassa lienee pitänyt sijaansa 200 ihmistä, noin 70 miehiä. Vastarintaa ei sanottavasti tehty.”⁴⁹ Valkoisten valtauksen jälkeen punaiset saivat kuitenkin sen haltuunsa, ja vasta kolmannella kerralla valkoisten onnistui vakiinnuttaa asemansa. Kuvausten mukaan rakennuksen seinät vavahtelivat osumien ryskeessä ja räjähteet tekivät sisällä pahaa jälkeä.⁵⁰

Tampereen tyttölyseon oppilaat kirjoittivat vapaussodan kokemuksistaan opettaja Eva Borgin pyynnöstä. Syys-lokakuussa 1918 kirjoitetut aineet on otsikoitu nimellä ”muistelmia kapinan ajalta 1918”.⁵¹ Kuvauksista kuvastuu tyttöjen tuntema pelko, mutta myös uteliaisuus. Useat heistä osallistuivat Punaisen Ristin sairaalan toimintaan. Peltonen totesi, että tytöt olivat keskiluokkaisista perheistä ja aineita leimaa voimakas isänmaallisuus ja sodanvastaisuus.⁵²

*”Koulun sulkemisen jälkeen olin kotonani Näsilinnassa Tampereella. Helmikuun 2 päivänä alettiin sinne hommata punaisenristin sairaala, jossa sain olla apuna. Pianhan karttui sinne useita kymmeniä sairaita eli haavoittuneita, joita tuotiin Ylöjärveltä, Teiskosta ja Tervalahdelta.”*⁵³

*”Ensiksi valkoiset hyökkäsivät Näsilinnaan. Katselimme taistelua meidän käytävän kolmannen kerroksen akkunasta. Kun punikit huomasivat, niin ampuivat he panssarijunasta Näsilinnaa ja edestäpäin maassa ampuivat ryömivät toisia punik-
kia. Punikit hyökkäsi(sic!) kerran linnaan, mutta kuularuisku kaatoi heidät nurin. Silloin valkoiset hyökkäsivät linnasta, mutta panssarijunasta punaroistot ampuivat heitä, mutta kuitenkin panssarijunan täytyi paeta. Silloin alkoi katutaistelut, kuulaa tuli kuin kopasta kaataen.”*⁵⁴

*”Varsinkin Tammelan talot olivat niinkuin seulat. Ikkunalaseja oli mahdottomasti särkynyt. Kadut olivat monin paikoin paksult lasinsirpaleiden peittämät. Samaisia raunioita oli enimmäkseen Kyttälässä ja Tammelassa, jossa taloja paloi kymmenittäin. M.m. paloi sisältä komea Teknillinen opisto. Pahoin viottui myös Näsilinna, kaunis museomme ja lukemattomat muut.”*⁵⁵

Myös Gustaf Melin kuvaili taistelun jälkeistä tilaa, ja kuvauksessa Näsilinna sai paljon huomiota osakseen.

Kuva 2: Näsilinnan museon tuhoja Tampereen taistelujen jälkeen. Kuva Atelier Laurent huhtikuussa 1918. Kuva MV HK19210119:60.

”Rakennuksessa nähtiinkin selvästi ankaran taistelun jättämät jäljet. Sen länsipääty oli eniten vahingoittunut. Museorakennukseen oli osunut kaikkiaan noin kolmisenkymmentä tykinammusta, ja ulkoseinistä voitiin laskea yli 4000 luodinjälkeä. Myöskin museon sisäosat olivat täynnä hävityksen synkkiä jälkiä, ja väliseinissä sekä katoissa oli lukuisia luotien ja räjähdysten aiheuttamia reikiä. Useat museoesineet olivat särkyneet tai täynnä luodinreikiä.”⁵⁶

”Hämeen museon johtajaa Gabriel Engbergiä kohtasi järkyttävä näky, kun hän taisteluiden päätyttyä palasi työpaikalleen. Useita kymmeniä ruumiita lojui mäellä talon ympärillä, rakennuksen katolla ja sisätiloissa. Kaaos ja tuho olivat totaalistia. Engberg saattoi ilmoittaa, että rakennuksen 404 ikkunasta 13 säilynyt ehjänä ja yli viisisataa museoesinettä oli tuhoutunut, joukossa muun muassa ostjakki- ja vogulilaiskokoelmat, lappilaispuvut sekä 63 esihistoriallista kiviassetta.”⁵⁷

Tarkasteluni kuitenkin osoittaa, että voguli- eli mansikokoelma ei ole tuhoutunut vaan kärsinyt tuntuvia vahinkoja. Merkilliseltä tuntuu, että paikassa, jossa oli käyty taistelua, heitely kranaatteja ja taisteltu, ei näille esineille ole tapahtunut pahempaa. Hämeen museon näyttelyistä ennen 1918 otetut valokuvat paljastavat, että hantilainen mekko helmikoristeineen ja mansilainen takki helmikauluksineen olivat taistelujen aikana esillä. Molemmat puvut olivat vitriinissä, jossa niiden lisäksi kolmantena riippui tummansinisestä verkakankaasta ommeltu viitta. Kuvan mukaan kaikki kolme pukua olivat vaatepuissa katsojan korkeudella.⁵⁸ Toisessa vitriinissä oli nahkavaatteita, nekin katsojan korkeudella ja vitriinin vieressä avohyllyillä mansien tuohiesineitä.⁵⁹

Päätelmät

Näsilinna, silloinen Hämeen museo oli sijaintinsa vuoksi joutunut Tampereen valloituksessa keskeiseen asemaan. Paikan merkitys muistelmissa on yhä suuri.⁶⁰ Se on muistin paikka niin punaisten kuin valkoistenkin näkemyksen mukaan. Esineet, museoesineet ja joukossa hantien ja mansien esineet, joutuivat tahtomattaan taistelujen todistajiksi. Museoesineet ovat mykkiä, niin nämäkin mekot, takit ja tuohiesineet. Ne olivat kuitenkin taistelujen silminnäkijöitä ja todistajia. Tapahtumat ovat jättäneet esineisiin lähtemättömiä jälkiä, ampumareikiä. Mekko, takki ja helmikoristeet ovat taistelujen todistajia ja kantavat stigmana niiden muistoa. Ne muistutavat Näsilinnan tapahtumista, Tampereen valtaamisesta, punaisten ja valkoisten välisestä välirikosta ja vuoden 1918 tapahtumista. Muistitietotutkimuksen tutkijan Ulla-Maija Peltosen mukaan kerronta antaa merkityksen paikalle. Kertomukset voivat näin muuttaa paikat merkityksellisiksi, jolloin ne eivät vain muistuta tapahtumasta vaan toimivat todisteina. Näsilinna, vaikka se ei ole enää Hämeen museo vaan museo Milavida, toimii edelleen muistin paikkana. Sama pätee esineisiin. Myös esineet samoin kuin valokuvat kantavat muistoja.⁶¹ Tarina antaa esineille merkityksen, tarinan ansiosta esineestä tulee merkityksellinen ja muistin todistaja.

Tarina vahvistuu, kun katsoo esineitä läheltä. Ampumajäljet ovat osa esineitä, vaikka ne on paikattu, ja paikat ovat yhä havaittavissa. Mekossa paikat ovat valkoisia kangastilkkuja, takissa sinistä silkkiä, ja siksi ne erottuvat helposti alkuperäisestä materiaalista. Esineiden fyysinen olemus palvelee jälleen ikään kuin muistin tukena. Vaikka mekko, takki ja helmikorut ovat Suomen kansallismuseon kokoelmissa eivätkä enää esillä Hämeen museossa, ne todistavat yhä Hämeen museon tapahtumista. Ne ovat muistin paikkoja pienoiskoossa. Kun Hämeen museo vuonna 1952 avattiin uudelleen, hantien ja mansien esineitä oli esillä⁶². Näyttelyteksteissä ei muistettu eikä muistutettu tapahtumista, joiden todistajina esineet olivat, vaan hantien ja mansien esineet edustivat Siperian sukukansoja ja niiden käsityötaidetta. Silloisen ajattelutavan mukaan ei ollut tarpeen muistuttaa menneistä. Peltosen mielestä muistaminen on tärkeää, koska se todistaa totuuden puolesta.⁶³ Martti Helinin antama hiljainen tieto liittyy esineet läheisesti Tampereen valtauksen tapahtumiin. Kirjoituksen myötä esineistä tulee osa suomalaista kulttuuriperintöä ja muistelua. Uustulkinta herättää kysymyksiä siitä tosiasiaista, miten paljon piilotietoa saattaa sisältyä museokokoelmien esineisiin. Tällä kerta kontekstuaalisuus selvisi sattuman kautta. Museotoimen johtaja Helin oli loistava tarinankertoja ja nuori tutkija puolestaan hyvä kuuntelija.

Esineillä on merkitystä muistin paikkana. Esineet ja niihin ladatut muistot ovat subjektiivisia. Hantien mekko on yhtä hyvin hantinaisen identiteetin symboli kuin osoitus suomalaisten valkoisten ja punaisten välisistä taisteluista keväällä 1918. Ulla-Maija Peltonen muistuttaa, että esineillä on merkitystä muistin välineinä ja vaikkapa konkreettisesti vainajien tunnistamisessa.⁶⁴ Sodan muistojen keräästyö muistutti myös esineiden identiteettiä rakentavasta voimasta. Historiantutkija Aapo Roselius totesi, että muistokeräyksissä oli kyse voittajapuolen vapaussotamyytin historiallisen todistusaineiston keräämisestä, uuden valkoisen Suomen kansalliseepoksen raaka-aineiden kokoamisesta.⁶⁵ Hantien ja mansien esineet ovat puolueettomia eivätkä asetu voittajien tai häviäjien puolelle. Ne ovat kuitenkin todistus käydyistä taisteluista. Ne todistavat ampumisesta, aseiden räiskeestä, kranaattitulesta, kuolemasta ja myös haavoittuneiden selviytymisestä. Pukukappaleet ja koristeet ovat sodankäynnin sijaiskärsijöitä eivätkä olleet tietoisien tuhon kohteita.

Yhteenvedona voidaan kerrata, että hantien ja mansien pukukappaleet ja koristeet ovat välikappaleina Suomen strategiassa selvittää suomalais-ugrilaista kielisukulaisuutta kielen ja kulttuurin keinoin. Ne ovat lisäksi osoitus kerääjän, Artturi Kanniston, kotiseuturakkaudesta, jonka tuloksena nämä esineet päätyivät Hämeen museon kokoelmiin. Ne kertovat alkuperäiskansojen kulttuuriperinnöstä, käsityötaidosta ja esteettisestä mieltymyksestä. Ne ovat sisällissodan, verilöylyn ja veristen taisteluiden todistajia. Paikattuina ja näytteille asetettuina vuonna 1952 ne muistuttivat sisällissodan muiston ylittävistä näkökulmasta ja tahdosta unohdtaa tapahtumat.

Lähteet ja kirjallisuus

Alkuperäisaineisto

Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaiset esinekokoelmat
SU5756

Arkistot

Kansallisarkisto

Vapaussodan arkisto

Tampereen keräyspiirin valkoisten asiakirjat. Koululaisten muistelmia sotatapah-
tumista Tampereella ja lähipitäjissä keväällä 1918. 219, 219b, 220.

Museovirasto (MV), Suomen kansallismuseo, Kulttuurien museon arkisto

Artturi Kanniston personalia

U. T. Sireliuksen kirjeet Artturi Kannistolle

Suomalais-ugrialaisten kokoelmien pääluettelo

Verifikaatit

Hämeen museon deponointi.

Lehtinen, Ildikó. Hämeen museon obinugrilaiskokoelma.

Kirjallisuus

Ahlqvist, August 1883. *Unter Wogulen und Ostjaken. Reisebriefe und Ethnographische Mittheilungen*. Abdruck aus den Acta Societatis Scientiarum Fennicae, Tom XIV. Helsingfors.

Appadurai, Arjun 1995 (1986). Introduction: commodities and the politics of value. *The social life of things. Commodities in cultural perspective*. Edited by Arjun Appadurai. Cambridge: Cambridge University Press. s. 3-62.

Aurasmaa, Anne 2002. *Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa*. Helsingin yliopistopaino.

Bogatyrev, Petr 1971. *The functions of folk costume in Moravian Slovakia*. Translated from Slovak by Richard G Crim. The Hague: Mouton.

Bogordajeva 2006 = Богордаева, А. А. *Традиционный костюм обских угров*. Новосибирск : Наука.

Daniels, I. Brian & Wegener, Corine 2016. Heritage at Risk: Safeguarding Museums During Conflict. *Museum*. s. 26-31.

Dunin-Gorkavitiš 1904 = Дунин-Горкавич, Александр Александрович 1904. *Тобольский Север : общий обзор страны, ее естественных богатств и промышленной деятельности населения : с картой и 43 рисунками в тексте*. Департ. Земледелия. Санкт-Петербург: Типография В. Киршбаума.

Fedorova 2000 = Федорова, Е. Г. *Рыболовы и охотники бассейна Оби: проблемы формирования культуры хантов и манси*. Санкт-Петербург: Европейский Дом.

- Fedorova, Elena 2017. The M. A. Castrén Collections at the Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera) of the Russian Academy of Sciences (MAE). *Matthias Aleksander Castrén. Collectiones museorum*. Edited by Ildikó Lehtinen. Travaux de la Société Finno-Ougrienne XXII. s. 12-26.
- Häyhä, Heikki, Jantunen, Sari & Paaskoski, Leena 2015. *Merkitysanalyysimenetelmä*. Suomen museoliiton julkaisuja 64. Suomen museoliitto 2015. (<http://www.museoliitto.fi/merkitysanalyysimenetelmä>)
- Jaatinen, Toimi 2008. Hämeen museo sodan puristuksessa. *Museokello* 2008.
- Jankó, János 2000. *Utazás osztjáföldre*. Bevezetővel ellátta, szövegét gondozta ifj. Kodolányi János. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Kannisto, Artturi & Nevalainen, Jorma 1969. Statistik über die Wogulen. Gesammelt von Artturi Kannisto. Bearbeitet und herausgegeben von Jorma Nevalainen. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 70. s. 2-95.
- Kannisto, Tytti 1963. Artturi Kanniston tutkimusmatkat Siperiassa. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 64. 1-161.
- Karjalainen, K. F. 1900. Ostjakkeja oppimassa. Matkakirjeitä IV. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* XVIII. s. 4-26.
- Karjalainen, K. F. 1983. *Ostjakit. Matkakirjeitä Siperiasta 1898-1902*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 394.
- Kerezsi, Ágnes 2010. *Obi-ugor viseletek. Ob-Ugrian costume*. Catalogi Musei Ethnographiae 17. Budapest: Néprajzi Múzeum – Museum of Ethnography.
- Kopytoff, Igor 1995 (1986). The cultural biography of things: Commodization as process. *The social life of things. Commodities in cultural perspective*. Edited by Arjun Appadurai. Cambridge: Cambridge University Press. s. 64-91.
- Kulttuuriomaisuudet uhat ja suojelu*. Työryhmän esitys Haagin vuoden 1954 yleissopimuksen toimeenpanosta Suomessa ja osana kansainvälistä kriisinhallintaa. Opetusministeriön julkaisuja 2007:8.
- Lambert, Simon & Rockwell, Cynthia (eds.) 2012. *Protecting Cultural Heritage in Times of Conflict: Contributions from the participants of the International course on First Aid to Cultural Heritage in Times of Conflict*. ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM_18_ProtectingHeritageConflict_en.pdf. Luettu 16.4.2018.
- Lehtinen, Ildikó 1998. Artturi Kannisto Siperiassa 1901-1906. Samaanit. Juha Pentikäinen, Toimi Jaatinen, Ildikó Lehtinen, Marjo-Riitta Saloniemi (toim.). *Tampereen museon julkaisuja* 44. s. 71-90.
- Lehtinen, Ildikó 2002. Siperian kansojen puvut – käytännöllisyyttä ja ylellisyyttä. *Siperia. Taigan ja tundran kansoja*. Toimittanut Ildikó Lehtinen. Helsinki: Museovirasto. s. 108-144.
- Lehtinen, Ildikó 2007. Johdanto: Artturi Kannisto ja kansatiede. *Vogulien (mansien) kansankulttuuri. Artturi Kanniston kansatieteellisiä muistiinpanoja 1901-1906*. Ildikó Lehtinen & Jenni Sourama (toim.). Tekstit koostanut Ilmar Talve. Suomalais-Ugrilaisen Seuran kansatieteellisiä julkaisuja 17.

- Mensch van, Peter 1990. Methodological museology; or, towards a theory of museum practice. *Objects of Knowledge*. New Research in Museum Studies. Edited by Susan M. Pearce. London: The Athlone Press. s. 141-157.
- Mensch, Peter van & Meijer-van Mensch, Léontine 2011. *New Trends in Museology*. Celje: Museum of Recent History.
- Miller, Daniel 1987. *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford: Blackwell.
- Näsiliinna palaa sisällissodan tunnelmiin. (https://www.tampere.fi/tampereen-kaupunki/ajankohtaista/tiedotteet/2016/03/29032016_2.html) Luettu 7.4.2018
- Olsen, Bjørnar 2010. *In Defense of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. Lanham: AltaMira Press.
- Patkanov 1912 = Патканов, Серафим Керович 1912. *Статистические данные, показывающие племенной состав населения Сибири, язык и роды инородцев (на основании данных специальной разработки материала переписи 1897 г.)*. Т. 1. Сводные таблицы и краткие выводы. Записки императорского Русского географического общества по отделению статистики; Вып. 1.
- Pearce, Susan M. 1992. *Museums, Objects and Collections. A Cultural Study*. Washington D. C.: Smithsonian Institution Press.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Prytkova 1961 = Прыткова, Н. Ф. Одежда хантов. *Сборник Музея антропологии и этнографии ХУ*. s. 123-233.
- Roselius, Aapo 2013. *Isänmaallinen kevät. Vapausotamyitin alkulähteillä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Sokolova 2007 = Соколова, З. П. *Народы Западной Сибири. Этнографический альбом*. Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН: Москва.
- Vahter, Tyyni 1953. *Obinugrialaisten kansojen koristekuosit. Ornamentik der Ob-Ugrier*. Aineiston ovat keränneet August Ahlqvist, U.T. Sirelius, Artturi Kannisto ym. Material gesammelt von August Ahlqvist, U.T. Sirelius, Artturi Kannisto u.a. Suomalais-Ugri-laisen Seuran kansatieteellisiä julkaisuja IX.
- Venborg-Pedersen, Mikkel 2003. Material Culture. A Source Material to Everyday Life in Early Modern Eiderstedt, Schleswig. *Kieler Blätter zur Volkskunde* 35 (2003). s. 89-104.
- Vestlin, Konrad 1939. *Melinin komppania*. Suomentanut T. Ekman. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Vujic, Žarka (1999) 2005. Collecting in time of war. *Museums and the Future of Collecting*. Edited by Simon J. Knell. Second Edition. Ashgate Publishing Limited: Great Britain. s. 128-135.
- Zaitseva et al. 2012 = Зайцева, Е. А. & Ключева, В. П. & Щербич, С. Н. История населенных пунктов Югры: краткий научно-популярный справочник. Ханты-Мансийск - Москва. Издательство Перо. <http://www.libed.ru/knigi-nauka/634613-1-istoriya-naselennih-punktov-yugri-kratkiy-nauchno-populyarniy-spravochnik-istoriya-naselennih-punktov-yugri-departam.php>. Luettu 13.04.2018.
- Ylikangas, Heikki 1993. *Tie Tampereelle: dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

Memories from the Civil War 1918. Interpretation and story of Khanty and Mansi clothes

ABSTRACT

Artturi Kannisto acquired a collection of Khanty and Mansi items for the Häme Museum in the city of Tampere in 1906. In this article, I will focus on the meanings of Khanty and Mansi dress in different cultural contexts. The clothes represent the aesthetic taste of these Siperian indigenous peoples. The biography of artifacts indicate an other connotation; these things were exhibited in the permanent exhibition of the Häme Museum during the Civil War 1918. The items were witness of the battles in the building of the museum which was the important strategic area. Khanty and Mansi items have also a meaning as a part of the Finnish cultural heritage.

Loppuviitteet

- 1 Appadurai 1986, 5.
- 2 Kopytoff 1995, 67, 78.
- 3 Olsen 2010, 48-49.
- 4 Häyhä et al 2015. Merkitysanalyysimenetelmä. Suomen museoliiton julkaisuja 64. Suomen museoliitto 2015. (<http://www.museoliitto.fi/merkitysanalyysimenetelma>).
- 5 van Mensch 1990, 141-157; Pearce 1992, 277; Aurasmaa 2002, 41-44; van Mensch & van Meijer-Mensch 2011, 18.
- 6 Venborg-Pedersen 2003, 89-104.
- 7 Pearce 1992, 97; Miller 1987, 28.
- 8 Esineiden kuntoon viitaten käynnistettiin prosessin, jonka tuloksena obinugrilaisko-koelma HM103 deponoitiin Suomen kansallismuseon kokoelmiin 1979. Lehtinen, Hämeen museon obinugrilaiskoelma; Suomalais-ugrilainen pääluettelo SU5756; Tampereen kaupunginhallitus 5.3.1979, ptk. § 675. Verifikaatit, Kulttuurien museon arkisto, MV.
- 9 *Matka Siperiaan. Hämeen museon 90-vuotisjuhlanäyttely* 1998; *Pohjoinen hehku: Kohtaamisia Siperiassa* 2002; *Siperia. Taigan ja tundran kansoja* 2002.
- 10 Kulttuuriomaisuuden uhat ja suojeleminen 2007, 9.
- 11 Vujic 2004, 129-131.
- 12 Lambert-Lockwell 2012. https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM_18_ProtectingHeritageConflict_en.pdf. Luettu 16.4.2018; Daniels & Wegener 2016, 27.
- 13 Lehtinen 1988, 82; Lehtinen 2007, 10.
- 14 Dunin-Gorkavits 1904, 98; Patkanov 1912, 41; Kannisto & Nevalainen 1969. Vuoden 2002 väestönlaskennan mukaan manseja on 12 000, mansin kielen puhujia sen sijaan noin 1000.
- 15 Kannisto 1963, 21; Lehtinen 2007, 5.
- 16 Sirelius Kannistolle 22.10.1903. Kanniston personalia, Kulttuurien museon arkisto, MV.
- 17 Sirelius Kannistolle 15.11.1904. Kanniston personalia, Kulttuurien museon arkisto, MV.
- 18 SU4518:1-97; SU4810:1-412: kokoelmat ovat verkossa www.finna.fi.
- 19 Kannisto 1963, 149.
- 20 Hämeen museon numero HM103:1-95, Suomen kansallismuseon numero SU5756:1-95. Esineisiin liittyy Kanniston käsinkirjoittama paperilappu, johon on merkitty esineen nimi suomeksi ja hantiksi tai mansiksi, hankinta-aika ja -paikka sekä hinta.
- 21 SU5756:19 ompelulaukku, SU5756:23 neulatyyny, SU5756:32 kannellinen tuohiastia, SU5756:37 kannellinen tuohikontti.
- 22 SU5756:1. Pituus 110 cm, rintahalkion syvyys 27 cm.
- 23 Vahter 1953, 150-151, Abb. 58: ”Der Hemdkittel ist an verschiedenen Stellen zer-rissen, er hat bei der Eroberung von Tampere im Freiheitskrieg i.J. 1918 Treffer erhal-ten.” Repeämät on tuettu, aikaisempi korjaus purettu pyynnöstäni. Hämeen museon deponointi. Verifikaatit, Kulttuurien museon arkisto, MV.
- 24 Fedorova 2017, 20. M. A. Castrénin aikalainen Antal Reguly hankki useita nokkos-kankaisia kirjontakoristeisia mekkoja Unkarin silloiseen Kansallismuseoon, nyk. Kansatieteelliseen museoon, Kerezi 2010, 38. Ahlqvist 1883, 161; SU1870:72.
- 25 SU3904:1-23 www.finna.fi/SU3904. K. F. Karjalaisella oli samat kokemukset, Karjalainen 1983, 30; Vahter 1953, 19, 141, Abb.34; Lehtinen 1998, 88.
- 26 SU5756:3.
- 27 Verifikaatit, Hämeen museon deponointi, Kulttuurien museon arkisto, MV.
- 28 Vahter 1953, 74-76; Prytkova 1961, 208; Lehtinen 2002, 121-123.
- 29 SU5756:12, pituus 101 cm, helman leveys 125 cm.

- 30 SU5756:13.
- 31 Kannisto 1963, 148.
- 32 Hämeen museon pääluettelo HM103:12 ja HM103:13. Verifikaatit, Hämeen museon deponointi. Kulttuurien museon arkisto, MV.
- 33 Kannisto 1963, 131, 161; Tobolskin kuvernamentin paikkaluettelossa mainitaan Novyje eli Novinskije eli Il'paul, joka oli mansien asuttama kylä Malaja Obilla. Sen sijaan Letnije (Kesä-) ja Zimnije (Talvi-) Puštinsk on Kondajoen hantikylä. Zaitseva et al. 2012. <http://www.libed.ru/knigi-nauka/634613-1-istoriya-naselennih-punktov-yugri-kratkiy-nauchno-populyarniy-spravochnik-istoriya-naselennih-punktov-yugri-departam.php>. Luettu 13.04.2018.
- 34 Kannisto 1963, 161; Novyja: Kannisto & Nevalainen 1969, 91, kartalla 203.
- 35 Vahter 1953, 64; Lehtinen & Sourama 2007, 162.
- 36 Fedorova 2000, 50; Bogordajeva 2006, 186.
- 37 Esimerkiksi mansilaisen tytön takki, hankittu Suomen kansallismuseon kokoelmiin vuonna 2013, SU6157:2. Kerezi 2010, 112–113. Hantien ja mansien takit on saatu Unkarin kansatieteellisen museon kokoelmiin 1990-luvulla.
- 38 Bogatyrev 1971, 36–40.
- 39 Prytkova 1961, 167.
- 40 Pearce 1992, 277; van Mensch & Meijer-van Mensch 2011, 18.
- 41 Vahter 1953, 27–47.
- 42 Jankó 2000, 141.
- 43 Karjalainen 1900, 17–18; Dunin-Gorkavitš 1904, 88–89; Sokolova 2007, 24.
- 44 Sirelius otti kuvia Tobolskin museon kirjontakoristeisista mekoista: SUK36:114, 118. Sireliuksen kirje Kannistolle 22.10.1903. Kanniston personalia, Kulttuurien museon arkisto, MV.
- 45 Karjalainen 1983, 30, Fedorova 2000, 50.
- 46 Dunin-Gorkavitš 1904, 105; Kannisto 1963, 142.
- 47 SU4810:212; www.finna.fi/SU4810:212.
- 48 Kulttuurien museon Siperia-näyttelyssä vierailut Surgutin hanti ei lakannut ihmettelmästä, ”ovatko nämä kirjontakoristeiset mekot todella hantien tekemiä?”. Vastaavia huomioita tuli näyttelyn aukiolon aikana vuonna 2008 useita.
- 49 Ylikangas 1993, 399.
- 50 Vestlin 1939, 99–132; Ylikangas 1993, 394, 399, 402; (https://www.tampere.fi/tampereen-kaupunki/ajankohtaista/tiedotteet/2016/03/29032016_2.html) Näsilinna palaa sisällissodan tunnelmiin. Luettu 7.4.2018.
- 51 VSA219b, 220, Kansallisarkisto; Peltonen 2003, 115.
- 52 Peltonen 2003, 119.
- 53 Toimi Lehtonen, 20.9.1918, VSA 220, Kansallisarkisto.
- 54 Liisa Lampinen, 30.9.1918, VSA 220, Kansallisarkisto.
- 55 Aino Pasanen, 5.10.1918, VSA219b, Kansallisarkisto.
- 56 Vestlin 1939, 136.
- 57 Jaatinen 2008, 29; Roselius 2013, 42.
- 58 HM2932:96:2, Vapriikin kuva-arkisto.
- 59 MV KK1758:14, Museoviraston kuvakokoelmat.
- 60 Ohjaaja Claes Olssonin elokuva *Taistelu Näsilinnasta* 1918, 2012.
- 61 Peltonen 2003, 25, 97.
- 62 TKA:sTaf:52:2841; TKA:Staf:52:2842 Kuvat E. M. Staf 1952, Vapriikin kuva-arkisto.
- 63 Peltonen 2003, 18.
- 64 Peltonen 2003, 25. 97.
- 65 Roselius 2013, 47.